

| SBAD | Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

| JSSR | Social Sciences Researches Journal

(Yaz 2018) 13/1:201-217 / (Summer 2018) 13/1:201-217

Makale Geliř Tarihi: 06.02.2018 Yayın Kabul Tarihi: 29.05.2018

Doi Number :<http://dx.doi.org/10.19129/sbad.352>

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN SİYASİ İKTİDAR ANLAYIŞI: İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ BONAPARTİST MİYDİ?*

Gökhan DÖNMEZ** -Cemal ÖZTÜRK***

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte siyasi iktidarı da ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarı süresince farklılıkları içinde barındırabilecek kapasitede kucaklayıcı olmamış, statükocu, pragmatist ve standart bir yönetim anlayışı içinde olmuştur. İstibdat rejimini yıkan, imparatorluğa özgürlük ve eşitlik getirmesi beklenen cemiyet, kendisine atfedilen karizmatik ve mukaddes yapısı ile alternatifsiz olmuş ve muhalefetsiz bir yönetim mekanizmasını oluşturmak için önemli bir mesafe alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ideolojisinde bonapartist anlayışını yansıtmıştır. Bu çalışmada ilk olarak, İttihat ve Terakki'nin ortaya çıkışı, kuruluşu ve amaçları anlatılmıştır. Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı dönemi ve bu dönemdeki siyasi programı ele alınmış, son olarak ise Cemiyetin bonapartist iktidar anlayışı ortaya konularak sonuç bölümüne ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet, Osmanlı, İttihad-ı Osmani, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit.

UNDERSTANDING OF COMMITTEE OF THE UNION AND PROGRESS'S POLITICAL POWER: WAS THE COMMITTEE OF THE UNION AND PROGRESS BONAPARTIST?

Abstract

The Committee of Union and Progress grabbing power with the proclamation of second constitutionalist period was not inclusive in terms of the capacity of having diversities during its power, and had an understanding of status quo supporter, pragmatist and standard management. The committee, which overthrew autocracy and was expected to bring freedom and equality to the empire, was unprecedented with its imputed charismatic and sacred structure, and the committee of union and progress making headway so as to form a management mechanism without opposition reflected bonapartist perspective in its ideology. In this study, it is firstly explained the emergence, establishment and aims of period of the committee of union and progress. Later, the power period of the committee of union and

* Bu makale, 3-5 Kasım 2017 tarihleri arasında Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda (RESSCONGRESS) bildiri olarak sunulmuştur.

** Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri ABD Başkanı. E-posta: gokhan.donmez@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3332-2634.

*** Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı/Yönetim Bilimleri ABD Başkanı. cozturk@beu.edu.tr. ORCID: 000-0003-3607-1356.

progress and its political programme during this period are discussed, finally it reaches to the conclusion by revealing the committee's understanding of bonapartist power.

Key Words: Constitutional Monarchy, Ottoman, Committee of Union Ottoman, Committee of The Union and Progress, Abdulhamit The Second.

GİRİŞ

Türk-Osmanlı tarihsel gelişimi ve sınıfların yapısı açısından bakıldığında, toprak zenginlerinin konumu ve gelişmiş bir kapitalist sınıfın olmayışından dolayı bonapartizm, yeni Osmanlı bürokrasisine ayrıcalıklı bir durum kazandırmıştır. Devlet geleneğinin güçlü ve merkezi olması, örgütleyici ve sürdürücü bir bürokratik hareketin var olması, O'nun iktidarı ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nde ülkenin kaderi her zaman merkezi bürokrasi tarafından belirlenmiştir. Aynı şekilde, Osmanlı içindeki Rum ve Ermeni milletleri, İttihat ve Terakki iktidarına kadar burjuvazi rolünü oynamıştır. Ancak I. Dünya Savaşından sonra etkinliklerinin kırılması, zaten cılız olan burjuvaziyi daha da zayıflatmıştır (Başkaya, 2012: 167-168). Bu sayede İttihat ve Terakki, toplum üzerinde etkili olarak iktidarı ele geçirebilmiş ve kendi otoriter rejimini tesis edebilmiştir. Buradan hareketle öncelikli olarak bonapartizm kavramını daha sonra ise İttihat ve Terakki'nin devlet içerisinde nasıl yükseldiğini ve sonuçta iktidara uzanan sürecini anlatmak yerinde olacaktır. Bu çalışmada ilk olarak, bonapartizm kavramına değinilmiştir. Daha sonra İttihat ve Terakki'nin ortaya çıkışı, kuruluşu ve amaçları anlatılmıştır. Devamında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı dönemi ve bu dönemdeki siyasi programından ve bu programı uygulaması çerçevesinde Cemiyetin bonapartist iktidar anlayışı ortaya konularak sonuç bölümüne ulaşılmıştır.

I. Kavram Olarak Bonapartizm

İsmi Fransızların ünlü imparatoru Napolyon Bonaparte'dan alan Bonapartizm kavramında, asker ve bürokratlar tarafından güçlü ve merkezi bir devletin varlığı savunulmakta ve buna uygun politikalar izlenmektedir.

İlk olarak belirtmek gerekir ki "Bonapartizm" kavramı, en az "demokrasi", "diktatörlük" ya da "faşizm" gibi kavramlar kadar önem taşıyan bir kavramdır. Her şeyden önce, bonapartizm kavramı, bir seferlik ve bir özgül olayı açıklamak için başvurulmuş geçici bir kavram değildir. "Bonapartizm" kavramı, "sınıf mücadelesinin kararsız denge koşullarında devrimci bir tutumun çizilip ilerletilmesinde hayati önem taşıyan bir politik silah olduğu kavrandığında yerli yerine oturur." (www.kozonline.info).

Bir görüşe göre "Bonapartizm" bir şahsi diktatörlük rejimidir. "Bonapart"ın kendisi çoğu kez tesadüfi bir biçimde ortaya çıkmış olsa ve kimi durumda bir imparator, kimi durumda bir devlet başkanı, kimi durumda bir başbakan, kimi durumda bir dini/siyasi bir klik, kimi durumda da bir "ebedi şef" şahsiyetine bürünse de, bu şahsiyet rejimin bir teferruatı değildir; "bonapartsız bonapartizm olmaz" (www.kozonline.info).

Bir tanıma göre bonapartizm, "demokratik hükümet yöntemlerine yatkın olan iktisaden hâkim sınıfın, sahip olduklarını koruyabilmek için bir askeri ve polisiye aygıtın

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

kendisinin üzerindeki kumandasına boyun eğmek zorunda kaldığı bir rejimdir.” (Trotsky, 117'den aktaran Başkaya, 2012: 167, 197). Diğer bir tanımda ise bonapartizm, “demokrasinin üzerine çıkan dolambaçlı yollarda iki kamp arasında gidip gelen ve aynı zamanda hâkim sınıfın çıkarlarını gözetken bir şahsi rejimdir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Trotsky, 117'den aktaran Başkaya, 2012: 167, 197).

Diğer taraftan bonapartizm, devletin sosyal sınıflardan nisbi olarak özerk olduğu ve Marksist teorik değerlendirmelerde tercih edilen siyasi bir kavramdır. Devlet aygıtının meşruiyetinin artırılması ve merkezi gücünün yayılmasını gerçekleştirebilmek için sivil ve askeri bürokrasisinin, devlet aygıtına hizmeti ile alakalı bir ödül ve şeref dağıtma mekanizması oluşturulmuştur. Bu sisteme göre devlete hizmet etmek esas alınır. Devlet aygıtı, herhangi bir sosyal sınıfın güdümüne girmemesi ve oluşturulan bu sistemi koruyabilmesi için Örmeci'nin ifadesiyle muğlak bir resmi ideolojinin var olması bu noktada kritik bir rol üslenebilir. Ayrıca, bonapartist rejim bir ülkede kalıcı hale geldiyse, bu gibi istisnai durumlarda askeri bürokrasinin ön plana çıktığı görülebilir. Bunun nedeni ise sivil bürokrasinin başarısızlığı ve bunun sonucunda askeri müdahaleye/darbeye maruz kalmalarıdır. Bu durumda ise geçici ve istisnai bir durum olmaktan çıkan bonapartizm kavramı kalıcı bir yönetim biçimi olarak da karşımıza çıkabilir (Örmeci; <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2011/06/bonapartizm-ve-turkiye.html>).

II. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Ortaya Çıkışı

Modernleşmenin esas olarak hukuki, idari ve kentsel bir süreç olarak tanımlanmasıyla Osmanlı tarihi de 19. yüzyılda böyle bir tanımlamayla ilişkilendirildiğinden dolayı, bu dönemin, bir modernleşme süreci olarak ele alınmasının mümkün olabileceği vurgulanmaktadır (Özbek, 2009: 6). Modernleşme, yenileşme, batılılaşma, reform gibi kavramlarla tanımlanmaya çalışılan 19. yüzyıl şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu üzerine en fazla araştırma yapılan dönemdir. 17. yüzyılın sonlarından başlayarak savaşlarda alınan yenilgiler ve toprak kayıplarının en önemli sebebi olarak askeri yetersizlik görülmüş bu yüzden orduyu modernleştirmek devletin en önemli gayesi olmuştur. Karlofça ve Pasarofça Antlaşmalarından sonra Osmanlı İmparatorluğu bütün gücüyle Batıdaki askeri gelişmeleri takip etmeye çalışmış, getirdiği uzman subaylarla Batıdaki askeri yapıların teknik ve fikri altyapısını yakalamaya çalışmıştır. İmparatorluğun maddi kaynakları büyük oranda orduya aktarılmış, III. Selim ve II. Mahmut Osmanlı ordusunun yeniden inşası ve bölgelerde kontrolü tekrar sağlamak için bizzat uğraşmışlardır. Daha sonraki dönemlerde de ordunun yanında Osmanlı bürokratik yapısını modernleştirme çabaları sürmüştür.

Bu dönem için sürekli bahsedilen batılılaşma uğraşının neyi hedef aldığına bakmak faydalı olacaktır. Özellikle İttihat ve Terakki denetim ve iktidar kapsayan dönemi devlet politikası, gündelik yaşam kültürü ve İmparatorluğun sosyal yapısı ekseninde incelemek gerekmektedir. Bu olgular modernleşme çabası içinde değerlendirildiğinde dönemi daha sağlıklı incelememize yardımcı olacaktır. Osmanlı sürekli olarak Batı ile siyasi ve ekonomik anlamda beraberlik içindedir. Daha çok batının fiziki özelliklerini yani askeri alandaki teknolojik gelişmeleri taklit etmeye çalışan bir devlet politikası varken, özellikle Avrupa'daki sefaretlere gönderilen ve

eğitim almaları için yollananlar Avrupa’da gündelik yaşamda gördükleri moda, estetik ve maddi kültür alanlarındaki farklılıkları benimseyerek Osmanlı’da uygulamaya çalışmışlardır.

Batı toplumları Osmanlıya göre ilerlemiş durumlarını zamanında gerçekleştirdikleri değişime borçludurlar. Osmanlı’da değişimi isteyecek ve idari yapıyı sorgulayacak aydın kesimin tam manasıyla olmaması değişimin devlet eliyle olması gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir. II. Mahmut’la beraber memur zümresine dayanan sivil bir demokrasinin ön plana çıkararak yönetimde söz sahibi olmaya başlamasıdır (Akyıldız, 2004: 45). Sürekli genişleyen İmparatorlukla beraber idari yapıdaki yetersizlik bürokrasiyi işleyemez hale getirmiştir. Bu sorunu tam manasıyla ele alan II. Mahmut, bürokratik yapıyı değiştirme için memur yetiştirmeye önem vermiş bunun için okullar açmıştır.

Zamanla bu okullardan yetişenler değişim isteyen zümre haline gelmiştir. Sened-i İttifak, Yeniçeri Ocağı’nın kapatılması gibi köklü değişikliklere sebep olan yenilikler II. Mahmut zamanında gerçekleşmiştir. Bunlardan başka İttihat ve Terakki dönemine gelene kadar, I Abdülmecit zamanında 1839’da Gülhane Hatt-ı Hümayunu’yla başlayan Tanzimat, 1856’da Islahat Fermanı, 1876’da I. Meşrutiyet, 1908’de II. Meşrutiyetin ilanı gibi büyük yenilikler İttihat ve Terakki döneminin arka planı olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden İttihat ve Terakki denetim ve iktidar dönemini II. Mahmut’un sistematik olarak başlattığı yenileşme hareketleriyle beraber düşünmek resmi tam olarak görmemize yardımcı olacaktır.

Osmanlı Devleti, 18. yüzyıl sonlarında yurtdışına çeşitli alanlarda temsilciler ve öğrenciler göndermiş, 19. yüzyılda ise Tıbbiye, Harbiye¹ ve Mülkiye² gibi modern eğitim kurumlarını inşa etmiştir. Osmanlı Devleti’nin kaderi yurt dışına gönderilen ve inşa edilen okullarda yetişen askeri ve bürokratik sınıfın tutumuna bağlı olarak görülüyordu. 1789 Fransız Devrimi ile yayılmaya başlayan özgürlük, eşitlik, kardeşlik fikirlerinden ve milliyetçilik ideolojisinden etkilenen bu yeni oluşumlar içerisinde çeşitli gizli örgütlenmeler çıkıyor ve ortaya çıkan bu yapılar devletin nasıl kurtarılacağı yönünde hararetli tartışmalar yapıyorlardı (Örmeci, 2010: 97)

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Fransız İhtilalinin etkisiyle milliyetçiliğin yükselmesinin Osmanlı Devletindeki etkisini önlemek ve Osmanlı birliğini sağlamak maksadı ile geliştirilen “Osmanlıcılık” fikri istenilen sonuçları vermekten uzak görünüyordu (Semiz, 2014: 219).

İttihadı Osmani’nin sağlanması için bir diğer önemli girişim de Mithat Paşa ve Halil Şerif Paşa tarafından 1872 yılında ileri sürülen, Osmanlı devletinin de yeni kurulan Alman devleti gibi federalleşmesi önerisiydi (Roderic, 2004: 160; Semiz, 2014: 220). Önerinin, Osmanlı birliğinin sağlanması yanı sıra bir başka önemli gerekçelerinden birisi de Romanya ve Sırbistan’ın bağımsızlığını ilan etmesini

¹ Bkz. Kara Harp Okulu; http://www.kho.edu.tr/hakkinda/kho_genel_bilgi.html, Erişim Tarihi: 18.02.2017.

² Günümüzde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi adını almış köklü okul. Bkz. <http://www.politics.ankara.edu.tr/>, Erişim Tarihi: 18.02.2017.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

engellemekti. Ancak bu girişim, Rusya'nın müdahalesi ile önlenmiştir (Semiz, 2014: 220).

Meşrutiyet'in 1876 yılında ilan edilmesiyle umutlanan Osmanlı entelektüelleri, Sultan II. Abdülhamid'in Meşrutiyeti ve Meclisi feshetmesiyle yeni arayışlara başlamışlardır (Örmeci, 2010: 98). Bunlardan en belirgin olanı, Askeri Tıbbiyeli beş öğrenci tarafından 1889 yılında İstanbul'da İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin kurulmasıdır (Gökbayır, 2012: 61-96). Faaliyetlerini gizlilik içinde yürütmekte olan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti, vatan ve milliliği esas almakta ve bu fikirlerin Tıbbiyeliler ve Mülkiyeliler arasında kabul görmesi için çalışmalar yürütmekteydi (Tansu, 2003: 26; Aslan, 2008: 81). Bir nevi gizli bir fikir kulübü olan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin bu çalışmaları arasında, Namık Kemal ve O'nun gibi özgürlüğü savunan yazarların da eserlerinin yaptıkları toplantılarda okunmasını sağlamak bulunuyordu (Örmeci, 2010: 98).

Amacı Meşrutiyeti yeniden ilan ederek, İttihadı Osmanî'yi sağlayıp, sürdürmek olan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti 1895 yılında Paris'te bulunan Ahmet Rıza³ ile görüşmüş ve O'nun önerisi ile İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin adını Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti⁴ olarak değiştirmişlerdir (Akşin, 2007: 47; Örmeci, 2010: 98).⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti, orduda ve devlet kademelerindeki desteğini hızlı bir şekilde arttırmıştı. Ayrıca yurtdışındaki Jön Türk hareketlerini de kontrol altına almış II. Abdülhamid yönetimini ortadan kaldırmayı istemekteydi. İyi eğitim almış toplumsal kesimlerden büyük destek alarak hızla büyümüş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, özellikle yurtdışında Abdülhamit rejiminin de kendisini ortadan kaldırmak istemesi ve engellemelerine rağmen varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Örmeci, 2010: 98).

Sina Akşin, Jön Türkler İttihat ve Terakki isimli kitabında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amacını;

"Vatanı içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak, milleti içinde bulunduğu zulüm ve esaretten çıkarıp insanlığa layık bir biçimde yaşatmaktır. Bu amaçlara varmanın yolu ise Kanun-u Esasi'sinin (1876 Anayasası) temami-i tatbiki ve

³ Ahmet Rıza, 1859 yılında dünyaya gelmiştir. Paris'te ziraat eğitimi aldıktan sonra Yurda dönen Ahmet Rıza, kısa bir süre devletin çeşitli kademelerinde çalıştıktan sonra ziraat alanındaki bazı girişimlerin idealist yönünü tatmin etmemesi üzerine Paris'e yerleşmiştir. Paris'te [Auguste Comte](#)'un [pozitivizm](#) felsefesinden etkilenen Ahmet Rıza, [İttihat ve Terakki Cemiyeti](#)'nin önde gelen kurucularındandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Malkoç, Eminalp, Doğu Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası" [İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi](#), Sayı 11, ss. 93-162.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan, ss. 79-120.

⁵ Bazı yazarlar, İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin, aynı yıl yurt dışındaki Osmanlı aydınları tarafından Paris'te kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldığını belirtmektedir. Tunaya Tarık Zafer, [Türkiye'de Siyasi Partiler](#), C. 3, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1989, s. 7; Şapolyo Enver Behnan- Gökcalp Ziya, [İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi](#), İstanbul, Güven Basımevi, 1943, s. 48-49; Temo İbrahim, [İttihat Terakki Anıları](#), Arba Yay., İstanbul, 1987, s. 13-18.

devam-ı meriyeti olduğundan, bu Cemiyetin esas amacı olmaktadır. Ayrıca birinci ve ikinci amaca varmanın bilâ farkı cins ve mezhep (mezhep ve cins farkı olmaksızın) bütün Osmanlıların kutsal görevi ve açık menfaatlerinin gereği olduğu da hatırlatılmaktadır”

şeklinde açıklamıştır (Akşin, 2006: 96: Örmeci, 2010: 98-99).

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğunda Batılı tarzda eğitim veren kurumların bir ürünü olarak önemli bir toplumsal grup kendi vizyonuyla birlikte gerçekten de var olmaktadır. Göçek bunu bürokratik burjuvazi olarak adlandırmaktadır (Göçek, 1999: 178). Yukarıda da belirtildiği üzere, batılı tarzda eğitim veren kurumlarda yetişen memurlar, sarayın karşısına yeni bir grup olarak çıkmış ve Osmanlı bürokratik yapısında yeni bir Osmanlı bürokrati olarak ortaya çıkmışlardır. Batılılaşmayı daha bilinçli bir şekilde uygulama yanlısı olan ve saraya boyun eğmeyen bu grup II. Meşrutiyet döneminin başlıca aktörleri olmuşlardır. Bu yeni yönetici elit sınıf II. Mahmut ve ondan sonraki yenilik yanlısı padişah ve vezirler sayesinde ortaya çıkmıştır. Göçek'e göre bürokratik burjuvazi, gücünü Batı tarzı eğitim kurumlarında öğretilen bilgi ve deneyimden almıştı ve zaman içinde monarkın egemenliği dışında bir alternatif olarak görülmeye başlanmıştı (Göçek, 1999: 104). Bürokratik burjuva, gücünü ekonomik ve mâli imkânlardan sağlamayan, aksine bu gücü buldukları idarî konumlarından alan bir memur sınıfıdır. Findley'in ifadesiyle, *“son dönem Osmanlı toplumunun bir dilimi olarak mülkiye memurlarının öneminin, Batı Avrupa'daki burjuvazinin önemiyle aşağı yukarı aynı olduğunu iddia etmek fazla ileri gitmek olmasa gerek”* (Findley, 1996: 12,33). Bürokratik burjuva, Batının yönetim değerleri ve özellikle Fransız İhtilal fikirlerinin etkisiyle büyümüş bir sınıftır. Bürokratik burjuvanın yönetimde etkinliği II. Abdülhamid döneminde ağırlığını kaybedip saray ön plana çıksa da Meşrutiyetin ilanı ile beraber bu sınıf tekrar ön plana çıkmıştır. Bürokratik yapıda aldıkları eğitimle beraber özellikle Fransız geleneğini uygulamaya çalışarak yaptıkları değişikliklerle bunu bir güç olarak kullanmalarından dolayı Göçek'in bürokratik burjuvazi tanımını İttihat ve Terakkiciler için kullanabiliriz.

A. Meşrutiyet'in İlanı ve İttihat ve Terakki İktidarı

Osmanlılık etkisinden tam anlamıyla sıyrılamamış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, anayasal monarşiyle Osmanlı Devleti'nin kurtarılabilceğini düşünüyorlardı (Örmeci, 2010: 99). Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesiyle umduklarının ötesinde bir başarı elde eden İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı tebaası Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe konmasından dolayı çok memnun olmuşlardı (Ramsaur, 1972: 156). Tarihçi W. Miller'in Meşrutiyet'e Osmanlı toplumu tarafından ne kadar önem verildiğine yönelik şu cümleleri dikkat çekicidir:

“Bir süre Makedonya, Ütopya olmuştu. Enver Bey, keyfi hükümetin ortadan kalktığını söylüyordu. Bundan böyle diyordu ihtilalin heyecanlı lideri hepimiz kardeşiz. Artık, Bulgarlar, Rumlar, Romenler, Yahudiler, Müslümanlar yok. Aynı mavi gök altında hepimiz eşitiz. Osmanlı olmaktan şeref duyuyoruz. Serez'de Bulgar Komitesi Başkanı, Rum Başpiskoposuyla kucaklaşıyor; Drama'da subaylar bir Hristiyan'a hakaret eden bir Türk'ü hapsediyor; bir Ermeni

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

mezarlığında Türkler ve Ermeniler her iki tarafın din adamlarının Ermeni katliamında ölenler ruhuna okudukları duaları dinliyor; Samsun'da Türkler bir Rum Papazını saygıyla selamlıyor; Trablus'ta Türkler'le Araplar birlikte şükran duaları ediyorlardı. Bulgar çeteciler teslim oluyorlardı, Eşkîya Sandanski'ye yuvaya dönen haylaz çocuk gibi kucak açılıyordu." (Aktaran Ramsaur, 1972: 156)

Yine Meşrutiyet devrinin canlı tanıklarından Şerif Paşa da (Taner, 17-20), Meşrutiyeti şöyle tanımlıyordu:

" 10 Temmuz (Rumi takvimde, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği, 23 Temmuz 1908 tarihine tekabül eden gün) büyük bir gündü. Bütün feyziyle tecelli eyledi; o zaman ki mesut tezahürleri göz önüne getirilirse milli hayatımızda o günün olağanüstü büyüleyici bir etki yaptığının teslim edilmesi gerekir. Yüzyıllardan beri süregelen bunaltıcı ve tahrib edici bir idaresizliğin, hükümeteşizliğin, müthiş bir feci sonucunu temsil eden sabık idare, başta zalim sultanı olmak üzere Osmanlı halkına senelerce süren kesif bir kölelik devri, tahammül edilmez ve cehennemi bir kahır ve eza hayatı yaşattı. Hiç umulmayan bir zamanda Rumeli'nde ortaya çıkan bir muzaharat-ı askeriye sayesinde artık, millete bütün millete tabi hakları olan Kanun-i Esasi alınmak istenildiği için verildi. Halklar arasında istibdadın kötülüklerinden olarak bir dirliksizlik, geçimsizlik, unsurlar arasında ise korkutucu bir nefret vardı. 10 Temmuz o büyük gün, bütün kin ve düşmanlığı adeta sildi, süpürdü. İşte zafer sonrası !..." (Yalçın, 2000: 25-26)

Osmanlı toplumunun Meşrutiyet'in anlamı konusunda hem fikir olduğunu söyleyemeyiz. Hatta tam olarak bilmediğini de iddia edebiliriz (Martı, 1992: 9-11). Dolayısıyla Osmanlı'da toplumunun her kesimi Meşrutiyet'le toplumun problemlerinin hallolacağına inanmışlar ve Meşrutiyet'in kendilerine daha iyi yaşam koşulları sağlayabileceğini ümit etmişlerdi. Hürriyet ve Meşrutiyet kelimeleri hayal edilen, hasreti çekilen şeylerin gerçekleşmesini ifade ediyordu. Toplum, Meşrutiyet'le birlikte refah ve huzurlu bir hayata başlayacaklarını düşünüyordu. Adeta bir kalkınma dönemi başlayacak ve bütün dertler ortadan kalkacaktı. Ancak, bu rüyanın hangi vasıtalarla ve nasıl gerçekleştirilebileceğini kimse bilmemekteydi (Öke, 1998: 251).

Tanzimat'la birlikte başlayan "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusunun cevabı Meşrutiyetti (Ülken, 1998: 200-344). Meşrutiyet, bir kurtuluş reçetesi idi. Ancak Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet için hukuki, siyasi ve sosyal altyapısının yeterli olmadığı da apaçık ortadaydı. Sonuçta, toplumun başlangıçtaki büyük umutları suya düşmüş, toplum büyük bir düş kırıklığına uğramıştır (Tunaya, 2004: 56-66).

II. Meşrutiyet'le Osmanlı Tarihinde ikinci defa anayasal parlamenter sisteme geçildi. On yıl kadar sürecek olan bu dönem, çok partili siyasal hayatımızın da başlangıcı kabul edilmiştir (Tunaya, 1998: 35). Bayur'a göre II. Meşrutiyet, II. Abdülhamit yönetiminin sonucunda ortaya çıkmıştı (Bayur, 1959: 267-270). Meşrutiyetle, II. Abdülhamit'in geleneksel otoritesi yıkılarak (Ahmad, 1971:30) yeni güç odakları ortaya çıktı. Bu dönemde Saray, otoritesini Bab-ı Âli ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ile paylaşmak zorunda kaldı (Kodaman, 2002: 190).

Tunaya, Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Osmanlı'nın en güçlü siyasal organı olarak, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devleti yönettiğini (Tunaya, 1952: 180; Turan, 2014: 601) belirtse de, İttihat ve Terakki, 1908 İhtilali'nden sonra bir süre Bab-ı Âli bürokrasisi'nin gölgesinde kalarak iktidarı hemen kullanamamıştır. Tecrübesiz ve genç olduklarını düşünen İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarı bizzat kullanmaktan çekinerek ağırlığını yasama organına vermiştir (Ahmad, 1971: 84). Sina Akşin, 1908 ile 1913 yılları arasındaki döneme İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Denetleme İktidarı" ve 1913 ile 1918 yılları arasındaki döneme de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Tam İktidar" dönemi adını vermiştir (Akşin, 2006: 115, 357).

B. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimlerinde Sunduğu Siyasi Programı

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'i elde ettikten sonra ilk işi olarak seçimlerin yapılması ve Mebusan Meclisinin toplanması gerekiyordu (Hanioglu, 1986: 105). Yapılan Seçimleri İttihat ve Terakki listeleri kazandı. Seçimler her yerde bittikten sonra, meclis 17 Aralık 1908 de Meclis'i Mebusan açıldı. Akşin'e göre, eski ayanlardan bazılarının yeni açılan Meclis'te görev alması iki meşrutiyet arasında devamlılık olduğunu göstermekteydi (Akşin, 2006: 125)

Seçimlere katılacak olan bir parti de Ahrar Fırkasıydı. Ahrar Fırkası, Prens Sabahattin'in telkinleriyle kurulmuştu. Seçimlerden önce hem Ahrar Fırkası hem de azınlıklar kendilerine birer seçim programı hazırlamışlardı. Azınlıkların hazırladığı seçim programlarında, özellikle kendi milletleri ile alakalı olan talepleri belirgindi (Gökbayır, 2012: 76). Ahrar Fırkası'nın siyasi programında⁶ ise adem-i merkezîyetçi tutumu göze çarpmaktaydı. Ahrar Fırkası'nın programı İttihat ve Terakki'nin programıyla birçok açıdan benzerlik göstermekteydi. Akşin'e göre İttihat ve Terakki tarafından taklit edilmiştir (Akşin, 2006: 167-173). Zira İttihat ve Terakki'nin siyasi programı ve Ahrar Fırkası'nın siyasi programları yan yana incelendiğinde Akşin'in bu tespitinin yerinde olduğu net bir şekilde göze çarpmaktadır. Bunu destekleyen diğer bir husus ise Gökbayır'ın da isabetle belirttiği üzere (Gökbayır, 2012: 76),

"İttihat ve Terakki'nin 6 Ekim 1908'de yayınladığı programı, Ahrar Fırkası'nın 1 Eylül 1908'de yayınladığı 25 maddelik programın bir nevi özeti şeklindedir. Birçok madde birbiriyle örtüşmekte ya da birbirlerini detaylandırmakta idi. Aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin siyasi programı, azınlıkların ve Ahrar Fırkası'nın siyasi programlarına cevap niteliğinde hazırlanmıştır."

Siyasi programın 1. maddesine göre İttihat ve Terakki, hükümet üyelerinin ve vekillerin, Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olacaklarını belirtmiştir. Ayrıca yapılan güven oylaması sonucunda gerekli oyu alamayan hükümetlerin de düşmüş sayılmasını gerçekleştireceklerini vaad etmişlerdir (Tunaya, 1998: 98). İttihat ve Terakki bu vaadini, 1909 yılında Kanun-i Esasi'nin 30. maddesini değiştirerek gerçekleştirmiştir. Değişikliğe göre, bakanlar hükümetin siyasi eylemlerinden ortaklaşa

⁶ Osmanlı Ahrar Fırkası Programı için bkz. Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: 1, s. 188-191.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

sorumlu olacaklardı. Kendi sorumlu olduğu bakanlıklarda yapılan icraatlardan ise münferiden sorumlu tutulacaklardı (Kili, Gözübüyük, 1985:76; Gökbayır, 2012: 78).

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 2. maddesi Ayan Meclisi ile ilgiliydi. Programa göre Ayan Meclisi'nin üyelerinin görev süreleri de Mebusan Meclisi üyeleri gibi sınırlı olmalıydı (Tunaya, 1998: 98). Ancak, Kanun-ı Esasi'nin 60 ila 64. maddeleri arasında bulunan Ayan Meclisi ile ilgili düzenlemeler hiçbir Kanun-ı Esasi değişikliğinde gerçekleştirilmemiştir (Gökbayır, 2012: 80).

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 3. maddesi ise seçmen olabilmek ile alakalıydı. Maddeye göre, 20 yaşını doldurmuş olan her Osmanlı vatandaşı erkeği, emlak ve servetine bakılmaksızın birinci derecede seçmen olabilecektir (Tunaya, 1998: 98). Ancak vaad edilen bu değişiklik de yapılmamıştır. Bu durumun sebebi, o dönemdeki politik karışıklık olarak gösterilmektedir. Bu belirtilenlerden önce, İttihat ve Terakki'nin öncelikli olarak yapması gereken başka hususların olduğu vurgulanmaktadır (Gökbayır, 2012: 80).

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 4. maddesi, Kanun-i Esasi'nin 1. maddesine⁷ uygun olması koşuluyla siyasi cemiyetlerin oluşturulmasının Kanun-ı Esasi'ye derç edilmesini ifade etmekteydi (Tunaya, 1998: 98-99). Siyasi programdaki bu madde Kanun-i Esasi'ye derç edilerek hayata geçirilmiştir.

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 5. ve 6. maddeleri yerel yönetimler ile ilgilidir. 5. madde, Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde "*Vilayetlerin yönetim usulü, yetki genişliği ve görevler ayrılığı ilkeleri üzerine kurulmuş olup uygulamaları özel kanunla tayin edilecektir*" (Kili, Gözübüyük, 1985: 42) şekliyle belirtilen yetki genişliğinin uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağını belirtmektedir. 6. maddesi ise "*birbirine yakın olan köy ve nahiyelerin idari işlemlerinin kolaylaştırılması adına vilayetlerin idari taksimatının yeniden düzenleneceğini*" vurgulamaktadır. İttihat ve Terakki'nin bu maddeleri siyasi programına koymasının nedeninin seçimlerde ittifak yapmak istediği azınlıkların desteğini kazanmak istemesi olarak gösterilmektedir (Gökbayır, 2012: 82). Ancak İttihat ve Terakki 5 ve 6. maddelerdeki vaadine rağmen, vaad edilenin aksine, gerek çıkartılan yeni kanunlar, gerekse Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikler ile yerel yönetimleri güçlendirmek yerine, hem Meclis'in güçlü hale getirilmesini sağlıyor hem de merkezi yönetimin de güçlendirilmesini sağlıyordu (Çağdaş, 2001: 398; Gökbayır, 2012: 82).

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 7. maddesi devletin resmi dili ile ilgiliydi. Kanun-i Esasi'nin 18. maddesinde geçen, "*Osmanlı vatandaşlarının devlet hizmetinde istihdam olabilmeleri için devletin resmi dili olan Türkçeyi bilmeleri şarttır*" (Kili, Gözübüyük, 1985: 33) ifadelerine paralel bir maddeyi siyasi programına koymuştur. Siyasi programda geçen maddeye göre, "*Devletin resmi dili Türkçe olarak kalacaktır. Her türlü haberleşme ve resmi görüşmeler Türkçe yapılacaktır*" (Tunaya, 1998: 99). İttihat ve Terakki, programına koyduğu bu madde ile Osmanlı devleti içinde bulunan unsurları, Osmanlı vatandaşlığı ve Türkçe çatısı altında birleştirmek istiyordu. Bu madde ile

⁷ "*Osmanlı Devleti mevcut parçaları ve imtiyazlı eyaletleri ile bölünmez bir bütündür ve hiçbir surette bölünmeyi kabul etmez*" (Kili, Gözübüyük, 1985:31; Gökbayır, 2012: 81)

gelecekte devletin resmi dili üzerinden yapılacak olan tartışmaları da sonlandırma niyetindeydi (Gökbayır, 2012: 82).

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 8. maddesinde geçen "mebusların, en az on tanesi tarafından teklif edilmesi şartıyla kanun tasarıları teklif edebilme yetkilerinin olması teklif edilecektir" (Tunaya, 1998: 99; Gökbayır, 2012: 83) şeklindeki teklifi de açıklığa kavuşturulan diğer bir konudur. Mebusların yeni kanun tanzimi ve eski kanunlarda değişiklik yapılması teklifine yetkili olması hususu, 1909 Kanun-ı Esasi değişiklikleriyle çözüme kavuşmuştur.⁸

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 9. Maddesi, bütün Osmanlı vatandaşlarının kanun önünde eşit oldukları hususuyla alakalıydı. Ayrıca gayrimüslim vatandaşların da askere alma kanununa tabi tutulacağı belirtilmekteydi (Tunaya, 1998: 99; Gökbayır, 2012: 84). Buna göre İttihat ve Terakki, 7 Ağustos 1909 tarihinde çıkardığı bir kanunla⁹ gayrimüslimlerin daha önceden askerlik yapmadan, askerlik bedelinin ödenmesi hususunu yeniden düzenleyerek bu usule son vermiştir (Gökbayır, 2012: 84).

Siyasi programının 10. maddesi de 9. madde deki gibi benzer şekilde gayrimüslim unsurlara ayrılmıştı. Maddeye göre, gayrimüslimler ile ilgili dini uygulamalar aynı şekliyle korunacaktı (Tunaya, 1998: 99; Gökbayır, 2012: 84).

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 11. maddesi orduda bir ıslahat gerçekleştirilmesini ve askerlik süresinin kısaltılmasını öngörüyordu (Tunaya, 1998: 99; Gökbayır, 2012: 85). İlk olarak, 31 Mart hadisesinin ortaya çıkışında önemli bir etken olan Alaylı-Mektepli subayların çatışması konusuyla ilgili olarak, alaylı subayların ordudan tasfiyesi gerçekleştirildi. 7500 subay emekliye ayrıldı. Devamında çeşitli rütbelere yaş sınırı getiren bir takım kanunlar (Gökbayır, 2012: 85)¹⁰ çıkarılarak bir takım ıslahatlar gerçekleştirilmiştir.

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 13. maddesi, işçi ve patron münasebetleri ile ilgiliydi. Maddeye göre, işçi ve patronlar arasındaki karşılıklı sorumluluklar kanunla düzenlenecekti. İttihat ve Terakki Cemiyeti çıkardığı

⁸ Kanun-ı Esasi Madde 53'e göre, "Yeniden kanun tanzimi veya mevcut kanunlardan birinin değiştirilmesi teklifi kabineye ait olduğu gibi Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'ın da kendi vazifeleri dâhilinde olan konularla ilgili kanun tanzimi veya değişikliği istemeye yetkileri olmakla birlikte öncelikle sadrazam vasıtası ile padişah'tan izin istemek suretiyle alınacak irade ile ait olduğu dairelerden verilecek açıklama üzerine tasarıların düzenlenmesi Şura-yı Devlet'e havale olunur." (Kili, Gözübüyük, 1985:37; Gökbayır, 2012: 83)

⁹ Anasır-ı Gayr-ı Müslimenin Kur'aları Hakkında Kanun.

¹⁰ Ordu içerisinde gerçekleştirilmek istenen ıslahatlara dair kanunlar şunlardır: 13.6.1325 tarihli "Berri ve Bahri Erkan ve Ümera ve Zabitan'ın Tekaüdü İçin Tayin Olunan Sinleri Hakkında Kanun" (bu kanunla çeşitli rütbelere yaş sınırı getiriliyor ve bu rütbede olup da yaş sınırını aşanlar emekli ediliyordu), 11.8.1325 tarihli "Askeri Tekaüd ve İstifa Kanunu", 25.7.1325 tarihli "Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu". Bu kanunlara ek olarak 5.8.1325 tarihinde "Mensubin-i Askeriyeden Olan Mebusların İlk Devre-i İctimaiyede Mezun Addedilmeleri Hakkında Kanun" (askeriye mensubu mebusların ilk toplantı devresinde izinli sayılmaları hakkında kanun).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

kanunlarla¹¹ bu vaadini yerine getirmiş oluyordu (Ökçün, 1982: 162-164; Gökbayır, 2012: 86).

Siyasi programın 14 ve 15. maddeleri, köyde yaşayan vatandaşlarla ilgili yapılan düzenlemelerdi. İlki, topraksız köylülere düşük faiz ile kredi ile toprak verilmesi, ikincisi ise ödemekte zorlanan aşar vergisinin tahmis (Tunaya, 1998: 99; Gökbayır, 2012: 84)¹² usulüyle çözüleceği vaadidir. Ayrıca, kadastro uygulamasına da geçilecektir (Tunaya, 1998: 99; Gökbayır, 2012: 87). Ancak bu vaatler İttihat ve Terakki tarafından yerine getirilememiştir (Gökbayır, 2012: 87).

Siyasi programın 16. maddesi¹³ ve 17. maddesi¹⁴ eğitim ve öğretim faaliyetleri ile alakalıdır. Buna göre, eğitim sistemi tek bir düzen içerisinde ve tüm okullar devlet kontrolü altında olmalıydı. Azınlıklarla, özellikle de Rumlarla eğitim politikaları ile ilgili konularda sorunlar çıksa da Rum Patrikhanesi ile eğitim politikaları ile ilgili olan çekişmeler 1911'de kurulan bir komisyonla, Rum okullarına bazı imtiyazların tanınması ile çözülebilmıştır.¹⁵ Ancak belirtmek gerekir ki söz konusu anlaşma İttihat ve Terakki'nin eğitim politikasına ve dolaylı olarak unsurların birliği düşüncesine ters olduğu belirtilmektedir (Gökbayır, 2012: 88).

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 18. maddesi, iktisadi ilerleme ve ziraatın gelişmesi ile ilgili önlemleri içermekteydi. İttihat ve Terakki'liler uyguladıkları "Milli İktisat" politikası çerçevesinde kısmen de olsa başarılı olmuşlardır. Örneğin, Ziraat Bankası aracılığı ile verilen krediler ile girişimciler desteklenmiş, kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmışlardır (Kodaman, 2006: 191; Gökbayır, 2012: 90). Diğer taraftan, yabancı şirketlerin millileştirilmesi için çeşitli kanunlar

¹¹ Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat; 2. Tertip Düstur, Cilt: 1, Numara: 35, s. 88-90; 8 Ekim 1908 tarihli ve 8 Ağustos 1909 tarihinde "Tatil-i Eşgal Kanunu", 2. Tertip Düstur, Cilt: 1, Numara: 112, s. 433-436.

¹² Tahmis usulü, beş yıllık iltizam ihale bedelinin beşe bölünerek mükelleflerden toplanması usulü şeklinde tanımlanmaktadır.

¹³ Eğitim hakkının serbest olduğu ve Kanun-ı Esası'de belirtildiği üzere her Osmanlı vatandaşının özel kanunlara uymak şartıyla okul açabileceği belirtiliyordu.

¹⁴ Okulların tamamının devlet kontrolü altında olması, muhtelif Osmanlı unsurlarına karma okullar açtırılması, yerel dilin Türkçe olmadığı yerlerde okullarda zorunlu Türkçe derslerinin okutulması ve resmi okullarda ilköğretimin ücretsiz olması gibi ifadeler yer verilmişti.

¹⁵ Anlaşmaya göre; Rum okulları bakanlık müfettişleri tarafından denetlenebilecek fakat prosedüre uymayan okullar konusunda bakanlık söz konusu okullar ile değil Patrikhane ile temasa geçecekti. Rum okullarında öğretmenlik yapan kişiler diplomalarını altı ay içerisinde tasdik ettirdikleri takdirde askerlikten muaf tutulacak, Rum okullarında mezun olan öğrenciler bir üst bütün okullara girebilecekler ve ruhsatı olmayan okullar ruhsat alabilmek için ders programlarını ve öğretmen listesini içeren bir cetveli bakanlığa sunacaklardı. (Hasan Taner Kerimoğlu, "II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası ve Rumlar", Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007 Sayı: 22, s. 134-140; Gökbayır, 2012: 88.)

yayınlanmış, milli bankacılık politikası da hayata geçirilerek Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştur.¹⁶

İttihat ve Terakki'nin siyasi programının 19. maddesi¹⁷ ve 20. maddesi¹⁸ seçimlerle alakalıydı. İttihat ve Terakki her ne kadar siyasi programının 19. maddesi gereği, seçimlerin tam bir serbestlik içerisinde yapılmasını talep etse de, 1912 seçimlerinde seçimlerin güvenliği, cemiyetin kendisi tarafından sağlanmak suretiyle ihlal edilmiş ve bu seçim tarihimize "Sopalı Seçimler" olarak geçmiştir (Gökbayır, 2012: 90).

Siyasi programın 20. maddesine göre, gerekli vasıflara sahip her Osmanlı vatandaşı ülkenin her yerinden kendisini mebus seçtirebilme hakkına sahip olmalıydı. Siyasi programa böyle bir vadin konulması ise 1908 seçimlerinde yapılan hatanın önüne geçmek istemiş olmakla açıklanabilir. Zira, 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki'nin İttihatçı olmayan birçok kişiyi mebus aday yapma durumunda kalması, Rumeli dışında teşkilatlanması iyi argümanıya açıklanmaktadır (Gökbayır, 2012: 91).

III. İttihat ve Terakki'nin İktidar Anlayışı Bonapartist midir?

Bazı yazarlara göre İttihat ve Terakki Hareketini bonapartist olarak tanımlamak yanlış olarak nitelendirilebilecek yerleşmiş temel kabullerden biri olarak görülmektedir. Bu görüşe göre, İttihat ve Terakki olarak adlandırılan siyasi hareket, birbirinden belirgin bir kopuş yaşamış iki farklı zihniyetin tarihidir. Bu kopuşun göz ardı edilmesine neden olan temel etkenin, her iki zihniyetin "devrimci" niteliği ve Abdülhamit karşıtlığı olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2002: 117; Börekçi, 2013: 214).

Biz yukarıda belirtilen görüşe katılmayarak İttihat ve Terakki rejiminin bonapartist bir çizgide olduğu görüşünü savunmaktayız. Bu durumu aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti her ne kadar yukarıda belirtilen siyasi programda olduğu gibi meşrutiyet yönetiminin bir gereği olarak, Osmanlı birliğinin sağlanması amacıyla, ayrılıkçı duyguları önleyecek ve herkesi eşit olarak kucaklayabileceği düşünülen Osmanlılık ideolojisini benimsemiş olduğu iddia edilse de, Hocaoğlu'nun ifadesiyle bir "vitrin ideoloji" olan Osmanlılık görüşü bir zorunluluğun sonucu kerhen savunulmuş, bundan dolayı "zorlama bir ideoloji" görüntüsü vermiştir (Hocaoğlu, 2008:

¹⁶ Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası, 1917 yılının başlarında kurulmuş ve 1927 yılında İş Bankasına katılmıştır. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası ve İttihat ve Terakki'nin milli bankacılık düşüncesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Oktar Suat-Varlı Arzu, "İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası" **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2009, Cilt: 27, Sayı: 2, S. 01-20.Yıldırım İsmail, "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2001, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 324-325.

¹⁷ Seçimlerin tam bir serbestlik içerisinde cereyan etmesini engelleyecek her türlü düşünce ve hareketin hükümet tarafından engellenmesini talep etmektedir.

¹⁸ Gerekli vasıflara haiz her Osmanlı vatandaşının ülkenin her yerinden kendisini mebus seçtirebilme hakkının olması isteniyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

16).¹⁹ Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı'da o günkü şartlarda İttihat ve Terakki'nin "Türkçülük" ideolojisini benimsemesine rağmen Osmanlılık görüntüsü çizdiği görülmektedir. Bunun nedeni fazla tepki çekmemektir (Akşin, 1980: 158; Tanör, 2006; 169; Hocaoğlu, 2008; 16).

Türkçülük ideolojisi, meşrutiyet boyunca, azınlıkların siyasal davranışlarını ve yapacağı muhalefeti belirlemiş, bunun sonucu olarak da milli duyguların da işin içine girdiği "azınlık muhalefeti" denen bir olgunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Şerif Paşa, 1990: 22). Ahmet Hilmi de, İttihatçıların meydana getirdiği Türklük korkusunun, azınlıkların muhalefetine neden olduğunu vurgulamıştır (Ahmet Hilmi, 2005: 31). Azınlıklar, meşrutiyet rejimini ve İttihat ve Terakki'yi kendi varlıklarını tehdit eden ve kendilerini asimile etmeye çalışan İktidar olarak görmeye ve suçlamaya başlamışlardır (Hocaoğlu, 2008; 17).

Diğer taraftan belirtmek gerekir ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti, yukarıda belirtilen siyasi programda -dönemi de göz önünde bulundurduğumuzda- nispeten demokratik ve toplumu kucaklayıcı ilkeleri varmış gibi gözükse de bunları uygulamada yetersiz kalmış ya da belirtilen "Türkçülük" ideolojisine ters düşmemek için uygulamak istememiştir. Hocaoğlu'nun da belirttiği gibi İttihat ve Terakki'nin benimsemiş olduğu zihniyet, Meşrutiyetin ikinci kez ilan edildiği dönemde farklılıkları kucaklamamış, statükocu, pragmatist ve standart bir yönetim anlayışını yerleştirmek istemiştir. Devlete özgürlük ve eşitlik getirmesi beklenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendisine yüklenen misyon ile alternatifsiz olmuş ve muhalefetsiz bir yönetim mekanizmasını oluşturmak için oldukça önemli bir mesafe almıştır (Hocaoğlu, 2008; 17).

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı tekçi/monist bir yönetim anlayışını benimsemiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bonapartist bir yapıda olduğu açıktır. Nitekim İttihat ve Terakki, ilk başlarda ve siyasi programında da görüldüğü gibi, döneme göre nispeten demokratik olduğunu söyleyebileceğimiz, olumlu kazanımları sanki uygulayacakmış gibi ülkede parlamenter monarşinin uygulandığı havasını estirse de, esasen mevcut rejimi görmezden gelerek kendi otoriter rejimlerini tesis etmişlerdi. Meşrutiyetin çok partili dönemi olarak kabul edilen 1908 devriminden sonraki dönemde İttihatçı zihniyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Osmanlı devletini yönetecek veya kurtaracak tek güç olarak gördüğünden (Demir, 2007: 130; Hocaoğlu, 2008; 18) İttihat ve Terakki iktidarının bonapartist bir yapıda olduğunu²⁰ söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

SONUÇ

1908 yılında meşrutiyetin tekrar ilan edilmesiyle birlikte saray iktidarının kısmen de olsa yetkilerinin tekrar kısıtlanması bir yönetim zafiyeti meydana getirmişti. Yönetim konusunda herhangi bir deneyime sahip olmayan ve siyasal mücadelelerinde iktidar veya yönetimi ele alma gibi hedeflerinin olduğuna dair belirgin bir işaret

¹⁹ Ayrıca İttihat ve Terakki'nin benimsediğini iddia ettiği Osmanlılık görüşü için bkz. Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, C:2, Sabah Yayınları, İstanbul, Kasım 1997, s.68-69.

²⁰ Aksi görüş için bkz. (Aydın, 2002: 117; Börekçi, 2013: 215.)

olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncelikli amacı Osmanlı birliğini sağlamak için anayasal ve parlamenter düzeni tesis etmektir. Ancak yeni rejimin ilanının bu kadar erken olacağını tahmin edemediler. "Bu ülke nasıl kurtarılır", sorusuna meşrutiyetin geri getirilmesi ile çözüm bulacağını düşünen İttihat ve Terakkiçiler, bu düşüncelerinin ülkeyi kurtarmak için yeterli olmayacağını anlamakta gecikmediler. Bu durum üzerine, bu seferde "bu rejim nasıl korunur" sorusuna cevap arayan İttihat ve Terakki, bu defa da ülkenin yönetiminde kendisine alternatif olabilecek diğer siyasi unsurlara referans tanımama şekline evrilerken ülke yönetimini kontrol ve vesayet altına almayı hedeflemiştir.

1908 seçimlerinde başarılı olarak iktidarı ele geçiren ve elde ettiği sayısal çoğunlukla saray başta olmak üzere, siyasal partiler üzerinde de kontrol ve baskı mekanizması oluşturmaya diğer bir ifadeyle kendi otoriter yönetim biçimini tesis ermeye başlayan İttihat ve Terakki'nin bu tutumu başta siyasal unsurlar olmak üzere Bab-ı Ali, Saray ve azınlıkların kurduğu siyasal örgütlerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Sonuçta, İttihat ve Terakki Cemiyeti, yukarıda belirtilen siyasi programda- dönemi de göz önünde bulundurduğumuzda-nispeten demokratik ve toplumu kucaklayıcı ilkeleri varmış gibi gözükse de bunları uygulamada yetersiz kalmış ya da belirtilen "Türkçülük" ideolojisine ters düşmemek için uygulamak istememiştir. Hocaoglu'nun da belirttiği gibi İttihat ve Terakki'nin benimsemiş olduğu zihniyet, Meşrutiyetin ikinci kez ilan edildiği dönemde farklılıkları kucaklamamış, statükocu, pragmatist ve standart bir yönetim anlayışını yerleştirmek istemiştir. Devlete özgürlük ve eşitlik getirmesi beklenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendisine yüklenen misyon ile alternatifsiz olmuş ve muhalefetsiz bir yönetim mekanizmasını oluşturmak için oldukça önemli bir mesafe almıştır. Tekçi bir yönetim anlayışını benimsemiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bonapartist bir yapıda olduğu açıktır. Nitekim İttihat ve Terakki, çalışma içerisinde bahsedilen ve Cemiyetin siyasal programında da belirtilen olumlu kazanımları sanki uygulayacakmış ve ülkede parlamenter monarşinin uygulandığı havasını estirse de, esasen mevcut rejimi görmezden gelerek kendi otoriter rejimlerini tesis etmiştir. Meşrutiyetin çok partili dönemi olarak kabul edilen 1908 devriminden sonraki dönemde Osmanlı devletini yönetecek veya kurtaracak tek güç olarak gören İttihatçı zihniyetin bonapartist bir yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada yapılan İttihat ve Terakki'nin bonapartist olduğu tespitinin amacı İttihat ve Terakki'yi ya da herhangi bir siyasi partiyi kötülemek değil, günümüz siyasi partilerinin geçmişten ders alarak siyasî plan ve programlarını hazırlarken ve iktidara geldiklerinde de hazırladıkları bu plan ve programlarda geçmişte yapılan hataları tekrarlamamaları konusunda bir farkındalık oluşturmaktır. Tarihte yapılan hataları tekrarlamamak ülkede siyasî iktidarı elinde bulunduranları güçlü kılacağı gibi bu durum ülkenin kalkınmasına da faydalı olacaktır. Siyasî partilerin bu durumu göz önünde bulundurarak geçmişten ders alması, aynı hatalara düşmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

- Ahmad Feroz. (1971). **İttihat ve Terakki 1908 - 1914 (Jön Türkler)**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Hilmi. (2005). **Muhalefetin İflası**, Nehir Yayınları, İstanbul, Eylül.
- Akşin Sina. (1980). **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul.
- Akşin Sina. (2006). **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Akşin Sina. (2007) **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Akyıldız Ali. (2004) **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul.
- Aslan Taner. (2008). "İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne" **bilig**, Güz- sayı 47, ss.79-120.
- Aydın Süavi, "İki İttihat - Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset", M.Ö. Alkan (Ed), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 117-128.
- Başkaya Fikret. (2012). "Kemalist Rejimin Niteliği: Orijinal Bir Bonapartizm" **Paradigmanın İflası Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş**, Özgür Üniversite Kitaplığı 32, s. 167-197; <http://www.komunistzemin.org/yazilar/1/61/kemalist-rejimin-niteligi-orijinal-bir-bonapartizm/>, Erişim Tarihi: 15.02.2017.
- Bayar Celal. (1997). **Ben de Yazdım**, C:2, Sabah Yayınları, İstanbul, Kasım.
- Bayury Hikmet. (1959) "**İkinci Meşrutiyet Devri Üzerinde Bazı Düşünceler**", *Belleten*, c. XXIII, Sayı. 89-92, Ankara.
- Börekci, Ülkü Ayşe Oğuzhan. (2013) "İttihat ve Terakki Dönemi'nde Gazeteci Kimliğinin Hüküm Gecesi Romanında Görünümü", **Selçuk İletişim**, 8, 1, ss. 212-232.
- Çağdaş Tülin. (2001). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C: XXX, Sayı: I.
- Demir Fevzi. (2007). **Osmanlı Devletinde İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisi Mebusan Seçimleri(1908-1914)**, İmge Kitapevi, 1.Baskı, Ankara, Haziran..
- Findley Carter V. (1996). **Kalemiyeden Mülkiyeye, Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Y.
- Göçek Fatma Müge. (1999) **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul.
- Gökbayır Satılmış. (2012). "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3(1), 61-96.
- Hanioğlu M. Şükrü. (1986). **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve " Jön Türklük "**, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hocaoğlu Baran. (2008). **İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri (1908-1913)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, İzmir.
- Kerimoğlu Hasan Taner. (2007). "II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası ve Rumlar", **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22.

- Kili Suna ve Gözübüyük Şeref. (1985). **Türk Anayasa Metinleri "Sened-i İttifaktan Günümüze"**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Kodaman Bayram. (2002). "II. Meşrutiyet Dönemi", **Türkler**, c.XIII, (Editörler: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salih Koca), Ankara.
- Kodaman Bayram. (2006). "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", **Türkler**, C: 13, S. 165-192, Ankara.
- Köz Gazetesi**, Kasım 2013, Özel Sayı 1; www.kozonline.info/kzphp/dosya/bonapartizm_2013.pdf, Erişim tarihi: 20.09.2017.
- Malkoç Eminalp. (2007). Doğu Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası" **İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı 11, ss. 93-162.
- Martı Metin. (1992). **Mevlanazade Rıfat'ın Anıları**, İstanbul, Arma Yayınlar.
- Oktar Suat ve Varlı Arzu. (2009). "İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası" **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, S. 01-20.
- Ökçün Ahmet Gündüz. (1982). **Tatil-i Eşgal Kanunu 1909 Belgeler-Yorumlar**, Ankara.
- Öke Mim Kemal. (1989). **Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu**, Büyük İslam Tarihi Çağ Yayınları, c.XII, İstanbul.
- Örmeci Ozan. (2010). "Jön Türkler ve İttihat ve Terakki", **Tarih Okulu**, Eylül-Aralık, Sayı 8, ss. 95-109.
- Örmeci Ozan, **Bonapartizm ve Türkiye**, <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2011/06/bonapartizm-ve-turkiye.html>, Erişim Tarihi: 16.02.2017.
- Özbek Nadir. (2009). "Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme" **In Asayiş: Fransız ve Türk Tarih Yazımına Çapraz Bakışlar**, edited by Noemi Levy, Nadir Özbek and Alexandre Toumarkine, 1-19. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ramsaur, Ernest Edmondson. (1972). **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul.
- Roderic H. Davison. (2004) **Osmanlı-Türk Tarihi**, çev. Mehmet Moralı, Alkım Yay., İstanbul.
- Semiz Yaşar. (2014) "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, ss. 217-244.
- Şapolyo Enver Behnan ve GÖKALP Ziya. (1943). **İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul, Güven Basımevi.
- Şerif Paşa. (1990). **Bir Muhalifin Hatıraları**, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Timur Taner, "Bir İttihatçı Düşmanı Şerif Paşa ve Meşrutiyet Gazetesi", **Tarih ve Toplum**, c.XII, Sa. 72.
- Tanör Bülent. (2006). **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 9.Baskı, İstanbul.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi İktidar Anlayışı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Bonapartist miydi?

- Tansu Semih Nafiz. (2003). **İttihat ve Terakki İçinde Dönerler**, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul.
- Temo İbrahim. (1987). **İttihat Terakki Anıları**, Arba Yay., İstanbul.
- Trotsky Leon**, In Bolchevisme Contre Stalinisme, **Editions de La Taupe Rouge, No: 9.**
- Tunaya Tarık Zafer. (1952). **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş, İstanbul.
- Tunaya Tarık Zafer, (1989) **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C. 3, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul.
- Tunaya Tarık Zafer. (1998) **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunaya Tarık Zafer. (2004). **Hürriyetin İlanı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar**, İstanbul, Bilgi Üniv. Yay.
- Turan Murat. (2014). "İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Halk Fırkası'na Siyasal Örgütlenme Deneyimleri" **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Haziran, Yıl 7, Sayı XVIII, ss. 595-625.
- Ülken Hilmi Ziya. (1998) **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları.
- Yalçın H. Cahit. (2000). **Siyasi Anılar** (Yayına Haz. Rauf Mutluay), İstanbul.
- Yıldırım İsmail. (2001). "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 324-325.

